

טז אדר תשפ"ג
9 מרץ 2023

שאלת שאלות

כתיבה ועריכה: גלעד מניב

1. הרקע:

סקרנות הבאה לביטוי בשאלת שאלות היא תנאי בסיסי לכל תהליך של למידה משמעותית, ואין ספק שהיא אחד הבסיסים של החשיבה ההיסטורית. היא עשויה לבוא לביטוי החל משאיפה בסיסית להבנת מושג שאיננו ברור, עבור דרך רצון טבעי להרחיב ידע על נושא שנלמד, וכלה בהתחקות אחר הבנת קשרים בין אירועים ותופעות, סיבות, תוצאות, השלכות ועוד. אף כי האדם נולד סקרן מטבעו, הרי שכתוצאה מתהליכים שונים שעוברים על הילד והנער בתהליך התפתחותו, בהגיעו ללימודיו בבית הספר התיכון אנחנו מוצאים פעמים רבות היעדרה של סקרנות טבעית, והתמקדות בלמידה טכנית שכל מטרתה להצליח בביצוע ההערכה, תהיה אשר תהיה (מבחן, עבודה, פרויקט וכד').

אחד הדגשים המרכזיים בתוכנית סחל"ב הוא הנסיון לשקם את הסקרנות הזו שאפיינה את התלמיד כאשר היה ילד צעיר, וזאת באמצעות דרישה חוזרת ונשנית מהתלמידים במהלך הלמידה וההערכה לשאול שאלות, ובאמצעות מתן כלים שיאפשרו להם לשאול שאלות המבטאות חשיבה היסטורית.

2. מטרת היישום של מיומנות שאלת השאלות:

באמצעות הדרישה מהתלמיד לשאול שוב ושוב שאלות, אנחנו מבקשים כאמור לעודד סקרנות אותנטית של התלמיד בהיבטים שונים של הידע הנלמד, וכן לפתח אצלו את החשיבה ההיסטורית שניתן להגדירה באמצעות מספר מאפיינים ייחודיים. חשוב לזכור כי אלה הן המטרות המרכזיות, ומכאן שיש להתמקד בעיקר בעידוד ובמתן כלים לתלמידים לשאול שאלות במהלך השיעורים. מטלת שאלת השאלות בדרכי ההערכה השונות, ובכלל זה בבחינת הבגרות בסחל"ב, איננה אלא אמצעי נוסף לעודד מטרות אלה ולקדם אותן, ולא היא המטרה עצמה. מכאן שנתרכז תחילה בהצגת דרכים שונות שפיתחנו לאורך השנים האחרונות לעידוד ושיקום הסקרנות בשיעורים, ורק לאחר מכן נציג את צורת התישאל שבה תבוא לביטוי מטלה זו בבחינת הבגרות.

3. שאלת שאלות בכיתה:

כמו בכל הוראת מיומנות אחרת חשוב להבין תחילה את השפה הנדרשת לצורך הקניית המיומנות, ולהתקדם בהדרגתיות ביישומה – מהפשוט והקל יותר אל המורכב יותר.

מדינת ישראל
 משרד החינוך
 המזכירות הפדגוגית
 אגף חברה ורוח
 הפיקוח על הוראת היסטוריה

השפה:

כדי לעודד את הסקרנות בכיתה ולשקם את היכולת של התלמידים לשאול שאלות נדרש לשים לב לשפה בה אנחנו משתמשים בתהליך ההוראה-למידה:

עולם ישן עדי יסוד נחריבה	לא קלום מתמזל, מזר – הפל.
"זה לא קשור לחומר – עזוב את זה עכשיו"	"איזה יופי של שאלה, כל הכבוד!"
"אין לי זמן לענות לך, צריך להספיק את הומרר לבגרות"	"מי רוצה/יכול לשאול שאלה?"
"חבוא אליי בהפסקה..."	"שאלה נהדרת שאלת – בואו נחשוב ביחד על תשבות אפשריות"
"כמה שאלות יש לך!"	משימות חוזרות ונשנות שמחייבות את התלמיד לשאול שאלות

הכרחי אם כן להיות במודעות מתמדת לחשיבות השפה, למחוק משפת הדיבור בכיתה את הביטויים והמשפטים בעמודה הימנית בטבלה שלעיל, ולהרבות בשימוש בשפה הבאה לביטוי בעמודה השמאלית.

ביישום המיומנות רצוי כאמור להתקדם בהדרגתיות ולהתחיל במודל פשוט שמטרתו לשקם את הסקרנות הבסיסית הכרוכה ברצון להבין מילה או מושג שאיננו ברור:

המודל הראשון: "מה זה..." (להוציא את הרובוט מהכיתה)

מרבית התלמידים התרגלו להיות רובוטים, לכתוב באופן אוטומטי מה שהמורה אומר. תרגיל: להכתיב משפט שיש בו מילה/ מושג שברור שמרבית התלמידים לא מכירים. לאחר מילה זו המורה פשוט עוצר ושותק. ומחכה ... ומחכה.. ומחכה. בד"כ לא קורה כלום. יש מבוכה גדולה בכיתה. השקט חשוב מאד.

אחרי זמן מסוים של שקט, אפשר לתווק ולשאול "אתם יודעים למה אני שותק." וכד'. בסוף ימצא התלמיד שישאל " מה זה..."

כהכנה לשימוש במודלים הבאים לשאלת שאלות בכיתה, בהם כבר נעשה שימוש במאפיינים של חשיבה דיסציפלינארית היסטורית, מומלץ בשלב הזה לחשוף את התלמידים למאפייני החשיבה ההיסטורית. נתמקד בחמישה מאפיינים בולטים, כאשר כמובן אין הכרח (ואלי אף אין הגיון) ללמד את כולם יחד. אפשר ורצוי לחשוף אותם וללמד אותם בהדרגה, ובכך לתת בידי התלמידים כלים לשאלת שאלות המבטאות חשיבה היסטורית. כמובן שהיכרות עם מאפייני חשיבה אלה תשמש אותנו גם בתהליכי למידה אחרים, ולא רק לצורך שאלת שאלות.

מאפייני החשיבה ההיסטורית:

1. **סיבתיות:** אחד המאפיינים הבולטים של החשיבה ההיסטורית הוא בחשיבה סיבתית המתמקדת בניסיון להבין סיבות מיידיות וגורמים עמוקים לכל אירוע/תופעה/תהליך, לבחון את התוצאות המיידיות ואת ההשלכות ארוכות הטווח של אירועים, את ההשפעות של אירוע אחד על אירוע אחר וכד'.
2. **קונטקסט (הקשר):** צורת חשיבה שהיא תנאי הכרחי ללימוד היסטוריה, שכן לא ניתן להבין בצורה מעמיקה שום אירוע/תופעה/תהליך ללא הכנסתו להקשרים רחבים יותר.
3. **הסבר חשיבות:** היסטוריונים נוהגים לבחון חשיבות של אירוע/תופעה/תהליך בעזרת כמה פרמטרים. יש ללמד את התלמידים את הפרמטרים הללו, ובכך לאפשר להם הן שימוש בכלי זה לצורך הסבר חשיבות של אירועים היסטוריים שונים, והן יכולת לשאול שאלות העוסקות בהבנת חשיבות של אירוע/תופעה/תהליך.
4. **נקודות מבט שונות על אותו אירוע (נראטיבים שונים):** החשיבה ההיסטורית מאופיינת גם לעיתים בריבוי נראטיבים על בסיס אותן עובדות היסטוריות. חשוב שהתלמידים יידעו להבחין בין העובדות לנקודות המבט השונות על העובדות, ויפתחו יכולת לשאול שאלות המעמידות במרכז את נקודות המבט השונות, את המחלוקות ביניהן, את הרקע שלהן וכד'.
5. **תהליכי המשכיות ושינוי:** אחת הדרכים המקובלות לבחון התפתחות של תופעה/תהליך היסטורי היא באמצעות התייחסות למימדים של המשכיות לאורך ציר הזמן לעומת מימדים של שינויים שחלו באותו תהליך/תופעה.

המודל השני: מה אתם רוצים לדעת

זהו מהלך שמתאים מאד כאשר מדובר בנושא שלתלמידים יש מושג כלשהו לגביו, והם יכולים לשאול שאלות עוד לפני שלמדו בכיתה.

ההכוונה תהיה:

" מה אתם רוצים לדעת על הנושא – תשאלו שאלות"

דוגמא: "אנחנו מתחילים עכשיו ללמוד שואה. מה אתם רוצים לדעת על השואה – תשאלו".

כותבים את כל השאלות על הלוח

בד"כ, בעזרת מעט תיווך של המורה, השאלות שיעלו הן ממילא השאלות בהן תיכננו לעסוק.

המודל השלישי: יר"ל (יודע, רוצה לדעת, למדתי).

אפשרות נוספת לפתיחת פרק שיש בו מושג לתלמידים, היא באמצעות מודל יר"ל. נחלק את הלוח לשלוש עמודות. באחת נכתוב מה שיגידו שהם יודעים, בשנייה מה הם רוצים לדעת, ואת השלישית נמלא בסיום, בבחינת רפלקציה מסכמת על מה למדו.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

מה אני יודע	מה אני רוצה לדעת	מה למדתי

המודל הרביעי: אילו שאלות עולות מהכותרת/ הפתיח לפרק?

בנושא חדש שלתלמידים אין ידע מוקדם לגביו –
כותבים פתיח קצר (או לפעמים רק כותרת) שתפקידו לתת מושג בסיסי על הנושא.
הנחייה: " תשאלו שאלות המתעוררות מהפתיח".
(חשוב לנסח את הפתיח בצורה ש"תרים להנחתה" לשאלת שאלות).

המודל החמישי: שק"ד

שאלת שאלות, קריאה, הבעת דעה.
א. פתיח – שאלת שאלות העולות מתוך הפתיח.
ב. קריאה – חיפוש עצמי של חומר בנושא או הפניית התלמידים לחומר נתון.
ג. מתן מענה לשאלות שנשאלו, או לחלקן.
ד. הבעת דעה – כתיבת עמדתו של התלמיד בסוגייה ערכית/ מהותית הקשורה בנושא. התלמיד נדרש לבסס את עמדתו על עובדות היסטוריות שלמד מתוך מה שקרא.

המודל השישי: אילו שאלות מתעוררות בעקבות קריאת המקור?

אחת הדרכים הטובות לפיתוח יכולת לשאול שאלות היא באמצעות קריאת קטע מקור (מילולי או חזותי), ומטלה הדורשת לשאול שאלות המתעוררות בעקבות קטע המקור.
אנחנו מכוונים ל"שאלת הרחבה" – שאלה שאין לה תשובה במקור.

4. צורת התישואל ביישום מטלת שאלת שאלות בבחינת הבגרות:

הואיל ושאלת השאלות כביטוי לסקרנות ולחשיבה היסטורית היא נדבך מרכזי בלמידה בסחל"ב, חשוב שהיא תבוא לביטוי גם בדרכי ההערכה, ובכלל זה בבחינת הבגרות.
לאורך כל השנים קיימנו תהליך של למידה מתמדת והפקת לקחים המבוססים על היישום של מיומנות זו בבחינות הבגרות, ועל תגובות של מורים ותלמידים, וגיבשנו צורות תישואל שונות במטרה להשיג את היעד שהצבנו לעצמנו: שאלת שאלות שתבטאנה סקרנות אמיתית מזה וחשיבה היסטורית מזה.
כחלק מתהליך זה בנינו צורת תישואל חדשה שתיכנס לתוקף החל מבחינת הבגרות במועד קיץ תשפ"ד.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

מטלת שאילת השאלה תופיע כסעיף בשאלה על הנושא שלא נלמד, ותנוסח כך (בכפוף לשינויים במידה ויידרשו על ידי עורכות הלשון של מכון סאלד):

- נסחו שאלה המבטאת חשיבה היסטורית שחשוב לדעתכם לשאול כדי ללמוד על נושא..... אין לכתוב שאלה שכבר כתובה בשאלון זה או בספר הלימוד.
- הסבירו כיצד השאלה שניסחתם יכולה לתרום ללימוד הנושא. בסו את הסברכם על אחד ממאפייני החשיבה ההיסטורית שלמדתם.

המחונן:

50% לניסוח השאלה:

20% השאלה עוסקת בנושא.

20% השאלה מבטאת חשיבה היסטורית.

10% אין תשובה לשאלה בקטע המקור בנושא האנסיין.

אין לתת ציון לשאלה לפני קריאת ההסבר של התלמיד.

50% להסבר:

30% להסבר כיצד השאלה יכולה לתרום ללימוד הנושא.

20% לביסוס ההסבר על אחד ממאפייני החשיבה ההיסטורית.